

Evlər tikilir, yuvalar qurulur ki, içində azad insanları yaşasın; evlər tikilir, yuvalar qurulur ki, kor edilmiş, əl-qolu zəncirlənmiş, ruhu həbs edilmiş insanları içinə sığdır-sın. İkinci tip evlərdə yaşayanlar, daha doğrusu yaşadılanlar azad düşüncələrindən, duyğularından, fikirlərindən, həyata baxışlarından məhrum edilmiş insanlardır. Onlar sanki, bir marionet kimi ev sahibi tərəfindən oynadılmaqdadırlar.

Klassik dünya ədəbiyyatının sevilən dramaturqlarından olan Henrik İbsenin də belə bir kuklası var. Dramaturqun çoxşün və romantik ruhlu əsərlərdən uzaqlaşaraq, müasir cəmiyyətdəki sosial ziddiyyətləri, onların mənəvi aləmlərinin psixoloji məqamlarını, insanların zahiri və mənəvi dünyaları arasındakı təzadı, artıq cəmiyyət - ətraf mühitlə deyil, özlərinin özləri ilə mübarizəsini açıb göstərmək istəməsi onun kuklasını yaradır. "Yeni dram"ın qəhrəmanlarından birinə çevrilən bu kukla İbsenin

keçmişdəki yanlış vasitəsilə, gələcəkdəki həqiqi, yalansız dünyaya bir körpü salır.

Yalan dünyanın fərqi varmaq, içində olduğu süni ortamı bir dəfəlik tərk etmək kimi situasiya bir çox yazarların müraciət etdiyi mövzudur. Elə buradaca nədənsə yadımıza "Körpüsəlanlar" düşür. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi olan İlyas Əfəndiyevin yaratdığı bir qəhrəman var ki, o bizlərə, azacıq da olsa, Noranı xatırladır. Müəllifin 1960-cı ildə yazdığı "Körpüsəlanlar"ın əsas qadın qəhrəmanı Səriyyə də, qapını çırparaq, ruhen azadlığın izinə düşür. Düzdür, Səriyyə obrazı Nora kimi kukla deyil, lakin o da həyatında baş vermiş hansısa bir hadisənin nəticəsində gerçəkdə kim olduğunu və nələrdən məhrum edildiyini anlayır. Adillə bir həyatı paylaşan Səriyyə anlayır ki, sən demə, o heç zaman ərinin sevməyib. Onun qurduğu "yuva"nın içində tamamilə fərqli görüşlərə

bu pyesdə eynilə İbsen kimi daha çox qəhrəmanlarının psixoloji durumlarını qabartmağa çalışır. A.Ostrovskinin yaratdığı qadın xarakterləri arasında özünəməxsus yer tutan, öz mürəkkəbliyi ilə seçilən Larisa Nora kimi iki kişinin kuklası deyil, Larisa böyük bir toplumun kuklasıdır və onun həmin dünyada yaşaması Nora ilə müqayisədə qat-qat çətinidir. Həmin toplumun, demək olar ki, hər bir fərdi Larisanı oynatmağa həvəslidir. Sahiblənmək istədikləri həmin kuklayla kimisi itirilmiş nüfuzunu, kimisi ya-

zaman paradoksallıq yaranır. Onlar bilmədən, istəmədən özlərini kukla kimi oynadandan (atadan) xilas etmək üçün başqa bir kuklaçıya (ərə) sığınır. Onlar düşünür ki, evləndikləri zaman bu ipləri kəsib, sərbəst hərəkət edə, istədikləri hər şeyi əldə edə biləcəklər. Əslində isə, bu, bir evdən digər evə transfer olunmaqdan başqa bir şey deyil. Əgər o, əvvəllər atasının kuklası idisə, bu dəfə ərinin kuklasına çevrilir. Ər evində belə Noranın tutduğu yer onun övladlarından heç nə ilə fərqlənir. Bu cür qadınlar yaşca böyüyərlər də, ruhen uşaq kimi qalarlar və hər zaman gözləri ətraflarında bir böyük arar, onların sevgi və sığına ehtiyac duyarlar. Məhz bu səbəbdən həmin qızlar balaca qızçıq kimi qalmaqda davam edirlər. Noranın içindəki "azad insan"ın ortaya çıxması üçün nəse fəvqəladə bir şey, gözlənilməz güclü zərbə lazımdır. Bəs, bu zərbə nə zaman baş verir?

Sanki hansısa yüksəklikdən asılı qalmış qəfəsdə yaşayan, yaşadılan Nora buradan qəfil yere çırpıldığı zaman gözü açır. Kukla isə zərbənin gücündən parça-parça olur. Nora başa düşür ki, ərinin illər boyu ona danışdığı ideal dünya adlı nağıl, güclü dayaq, əslində, yoxdur. Qadın anlayır ki, güvəndiyi əri onu yerə çırpılmaqdan xilas etmək gücündə deyil, onun bər-bəzəkli dünyası, əslində, oyuncaq evdən başqa bir şey deyil. Qəfil şokla üz-üzə qalan Nora artıq bir seçim etməli olduğunu anlayır. O, ya kukla kimi qalmaqda davam edəcək, ya da cəsarətlə heç tanımadığı, ondan bütün həyatı boyu gizlədilmiş gerçək dünyaya addım atacaq. Gerçək dünyada isə yalnız gözləri dünya işığını görə bilənlər məskunlaşa bilər. Məsələn, elə əsərin digər qadın qəhrəmanı Kristina kimi. Noradan fərqli olaraq, o çoxdan bu dünyaya atılıb. Nora da çıxış yolunu qapını çırparaq, çıxıb getməkdə görünür. Çünki bu evdə qaldığı zaman o yenə də bir kukla olacaq, hətta özü də bilmədən başqalarını kukla kimi oynadacaq. Kimi? - övladlarını. Eynilə oyun içində oyun kimi: Kukla evin içərisində yeni bir kukla dünya qurulacaq - kukla ana və kukla övladları. Bəli o, kukla olmaqdan imtina etməyi bacarır və məhz bu səbəbdən kukla evi tərk edir. Soruşsanız ki, bəs Noranın sonrakı həyatı necə olacaq, o yaşaya biləcəkmi?

- Əlbəttə, yaşayacaq. Yaxşı, ya da pis, bu, onun həyatı olacaq. Yaxşı, ya da pis, bu, onun qərarı olacaq. Asif Ata demişken, "Kim olursansa, ol, hara gedirsənsə, get, hansı qapını açırsansa, aç - tale səni gözləyir. Deməli, talenin boğazından yapışmaq lazımdır. Deməli, insan özü özünün xilaskarı olmalıdır. Deməli, talenin atdığı əlcəyi yerdən götürmək lazımdır.."

Sənubər Həşimova
teatrşünas

Kukla

1879-cu ildə qələmə aldığı "Kukla evi" nin "Nora"sıdır.

Dramaturq bəşəri problemləri bir evin, otağın daxilində analiz etməyi sevdi. Sevməklə qalmır, bunu ustalıqla oxucuya çatdırmağı bacarır. İbsen, əslində, qəhrəmanı Noranın təmsalında kuklalarına yeni dünyanı göstərmək istəyir. Sanki o, cəmiyyətin yaratmış olduğu kuklalara çıxıraraq deyir ki, yetər, bəsdir, daha gözlərinizi açma zamanı gəlib, siz artıq oyanmalısınız, siz özünüz özünüzü oyatmalısınız! İbsen, bu oyanışı özünəxas bir üsulla həyata keçirir: keçmiş həyatda edilən səhvlər və bu səhvlərin gözlənilmədən ortaya çıxması. Ümumiyyətlə, İbsenin əsərlərində peripetyalara müraciət tez-tez rast gəlinən priyomdur. Belə ki, qəhrəmanın səhvlərini qəfil ortaya atması yolu ilə dramaturq, əslində, onu cəzalandırmır, əksinə, mükafatlandırır. O bununla da, kuklalarına ruhen azadlığın nə demək olduğunu dadıdırmağa çalışır. Bir sözlə,

malik iki yad insan yaşayıb. O da ideal görünən, lakin süni bir dünya daxilində məskunlaşıb. Adilin son səhnədəki durumu Kuklalar evinin Helmerindən heç nə ilə fərqlənir. Noranın tərk etmək istədiyi ev onu istismar edən evidir. Səriyyə ilə Noranı birləşdirən də elə budur. Səriyyə də ərinin bu meylini (istismarını) gördüyü zaman, "dur" deyir. Onun da "yuva"sını tərk etməsinin səbəbi, illərini bölüşdüğü yad bir insanın onun üzərindəki hökmranlığına, kuklaçılığına yox deməsindən doğur. Səriyyə də, Nora kimi azad ruh və istismarsız dünyanın yolunda qapıdan çıxaraq gedir.

Lakin belə qadınların hər biri qapını çırparaq çıxıb getmək gücündə deyil. Məsələn, XIX əsr rus ədəbiyyatının klassiklərindən olan Aleksandr Nikolayeviç Ostrovskinin yaratdığı qadın qəhrəman - Larisa. Eyni ildə (1879) qələmə alınan iki pyes - "Kukla evi" və "Cəhizsiz qız", eyni taleyi yaşayan iki qadın - Nora və Larisa. Dramaturq

rımçıq qalmış əyləncəsini, kimisi də gələcək "həyat"ı qurmaq istəyir. Lakin Larisa Nora kimi kor olub da sonradan gözü açmır. O, hər şeyi görür, duyur, anlayır, hətta yeri gəldikdə, qərarlarını özü də verə bilər, amma, gözü bilərəkdən yumur, kor olmaq istəyir. Çünki, onun qapını çırparaq getməyə gücü yoxdur. Yoxdur, çünki qapıdan çıxsa, harada yaşayacaq? Larisanın yeni həyatını toplumdan kənar qurması mümkünsüzdür. Həmin toplum isə onu istismar etməyə həvəslidir. Elə isə, Larisa haraya gedə bilər?

Hər kəsin əşya münasibəti bəslədiyi Larisa da, Nora kimi istismara yox deyir. O, Noradan fərqli olaraq, özünü yaxşı tanıyır və nə istədiyini əvvəlcədən bilir: pak sevgi. Pak sevgini isə cəmiyyət tanımır və həyat tərzində ona yer vermir. Məhz bu səbəbdən Larisa sona qədər özünü korluğa vura bilmir, sonda üsyan edir. Amma onun "yeni həyat"ı Nora və Səriyyə kimi çırpılan qapının ardında deyil, təəssüf ki, öteki dünyadadır.

İbsen qəhrəmanı Noranı bir evin daxilində kukla kimi oynadaraq, əslində, ona səbirlə, bir o qədər də cəsur olmağı öyrədir. Başına gələnlərin sayəsində gözləri açılan Nora artıq ətrafında olan-biteni görə biləcək bir gözə sahiblənilir. Bununla da o "həqiqi dünya" yolunu görür. Bu yolu görə bilən göz isə, artıq kukla olmayacaqdır.

Ağıllı kukla övlad kimi təqdim olunan Nora məhz ata evində kukla kimi oynadılmağa başlayır. O, ən birinci atasının kuklası olmaqla, bu evin divarları arasında kor edilir. Ata ona müstəqil şəxsiyyət kimi deyil, balaca bir qız uşağı kimi yanaşır. Noranın bütün dünyası, sadəcə, bu dörd divar ilə məhdudlaşır. Onun üçün başqa yeni bir şey yoxdur və bu evdə qalmaqda davam etdiyi müddətdə bu dəyişməz qalacaqdır. Noranın təmsalında, bu tip kukla qadınlar çıxış yolunu axtaran